

CRKVA SV. LOVRE, POŽEGA

Povijest crkve sv. Lovre

Crkva sv. Lovre u Požegi je pozornost javnosti počela zaokupljati 60-tih godina 20. st. kada je na njezinim zidovima otkriven oslik te su s time počela istraživanja i konzervatorsko – restauratorski radovi. Posebnost crkve je i u tome što je jedan od rijetkih spomenika gotike koje je preživio vladavinu Osmanlija u Slavoniji. Crkva je izvorno bila jednobrodna građevina sagrađena krajem 13. st. čija je gradnja bila potaknuta od strane pečujskog biskupa Pavla I (1279. – 1302.) pod čiju biskupiju je spadala i požeška župa. Na prelasku iz 13. u 14. st. je nastao ciklus zidnih slika na svodu svetišta u romaničko – bizanskom stilu (*Pantokrator* na zapadnom svodnom polju, *Majestas Domini* na istočnom, sjeveroistočnom i jugoistočnom svodnom polju, Posljednji sud – alegorija raja u sjevernom svodnom polju i Krunidba Bogorodice na južnom svodnom polju – vrlo fragmentirana). U to vrijeme su nastale i slike na zidovima svetišta i u lađi (starozavjetni proroci – pronađeni Abraham, Izaija, Mojsije, Danijel), apostoli, vegetabilni ornamenti, razlistani križevi, prizori iz ciklusa Kristova života i muke (Raspeće, Pomazanje u Betaniji, Kristovo rođenje, Polaganje u grob), Bogorodica zaštitnica) koje su sačuvane u fragmentima, u gotičkom stilu. Polovicom 14. st. su nastale slike na donjem dijelu trijumfalnog luka, kao i na južnom zidu lađe (Raspeće, sv. Margareta Antiohijska, sv. Katarina Aleksandrijska, Nebeski Jeruzalem). Naknadno je na sjevernom pročelju svetišta dozidana sakristija, a krajem 15. st. je uz sjeverni zid prvotne lađe prizidana kapela koja je imala vlastiti ulaz. U prvoj polovici 16. st. došlo je do rušenja sjevernog zida i gradnje arkada širokih otvora na istom mjestu, tj. spajanja crkve s prizidanom kapelom, čime je crkva postala dvobrodna građevina. Tada su izvedeni i popratni radovi koji su bili nužni za spajanje dviju građevina (izjednačavanje podova, podizanje stropa) kad je u sjeveroistočni zid svetišta uzidan kameni renesansni tabernakul. Tim pregradnjama je uništen zidni oslik na sjevernom zidu crkve (koji je srušen i pretvoren u arkade), dok su ostale slike prežbukane i obijeljene. Nakon pada Požege 1537. g. u osmanlijskim osvajanjima, došlo je do pretvaranja crkava u džamije pa je sukladno s tim i crkva sv. Lovre pretvorena u džamiju. Kasnije je pretvorena u skladište za žito, što je i ostala do oslobođenja od Turaka potkraj 17. st. Nakon oslobođenja, u Požegu dolaze Isusovci i preuzimaju crkvu sv. Lovre koju im je poklonio kralj Leopold I. Crkva je bila u ruševnom stanju, osim svetišta u kome je sačuvan svod te početkom 18. st. započinje njena obnova i barokizacija sačuvanog dijela. Ponovno je iz temelja izgrađena sakristija i kor, koji je podignut uz zapadni zid glavne lađe. Crkva je dobila četiri oltara, glavni posvećen sv. Lovri, bočni oltari u glavnoj lađi posvećeni sv. Franji Ksaverskom i sv. Josipu, te oltar u bočnoj lađi posvećen sv. Križu. Naknadno je kor proširen i na bočnu lađu te je izgrađena lauretanska kapela uz sjeverni zid svetišta, ispod koje je bila grobnica namijenjena pokopu članova Družbe Isusove. Izgrađen je i nekoliko puta povisivan toranj, ožbukane je i oslikane strop u glavnoj lađi, dva puta je proširivano pjevalište te je

pročelje oslikano uglovnim kvadrima, prizorom „Navještenja“ nad ulazom, te prizorom „prenošenja Svete kućice“ na sjevernom zidu kapele. Od tih oslika vidljivi su ostaci uglovnih kvadara te Abrahamova glava u prizoru „Navještenja“. U crkvu je dodan i oltar sv. Alojzija. Sav inventar crkve je razgrabljen nakon ukinuća Isusovačkog reda 1773. g. 1834. g. crkvu kupuje biskup Alexander Alagović koji je odlučio u isusovačkom kolegiju osnovati sirotište. U tom preuređenju je srušena kapela Loretske Gospe, skraćena je sakristija, srušen je svod u bočnoj kapeli zbog opasnosti od urušavanja te je povišen sjeverni zid bočne lađe da se uspostavi krovnište jednakih ploha. 1895. g. je dograđen isusovački kolegij do same crkve, na mjestu gdje je bio hodnik koji je povezivao crkvu i kolegij. Krajem 19. st. je zbog novih orgulja srušeno pjevalište te izgrađeno novo koje je počivalo na željeznim stupovima, čime je počela neogotizacija crkve. Obnovom zidova u svetištu, naišlo se na zidni oslik koji je preslikan jer, po sudu Celestina Medovića, koji je poslan od strane Duhovnog stola da procijeni slike, nema umjetničke vrijednosti, već samo vrijednost starine. Svetište, orgulje, crkveni namještaj i glavni oltar su izrađeni u gotičkom stilu, u kojem su obojane i lađe. Takvo stanje bilo je očuvano do 1964. g., kad počinju konzervatorska istraživanja.

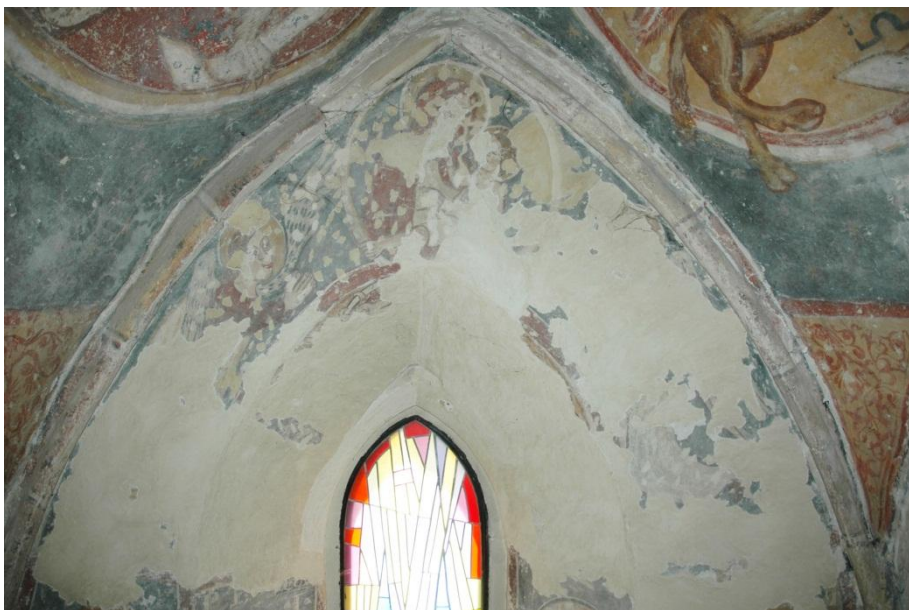
Prijašnji konzervatorsko – restauratorski radovi

Istraživanja i preventivne zaštitne radove započinje restoratorica Nevenka Vučićević, a 1966. ih preuzima i nastavlja RHZ (Restauratorski zavod Hrvatske) tj. današnji HRZ (nastao spajanjem RHZ-a i Zavodom za restauriranje umjetnina). Bojeni naliči i žbukani sloj su se čistili mehanički – skalpelima te kemijski –natrijevim pentolatom razrijeđenim u 96%-tnom etilnom alkoholu (2:9), zid je konsolidiran vapnenim kazeinatom, a slikani sloj se učvršćivao 1,5%-tnim Paralodiom B72 u toluenu. Zidovi su dezinficirani 2%-tnom otopinom pentola, a *lacune* su žbukane vapneno – kazeinskom žbukom. 1973. g. je završeno otkrivanje, konsolidiranje, čišćenje i žbukanje zidnih slika. 1985. g. nastavljeni su radovi u crkvi. Odstranjena je stropna konstrukcija iz 19. st. i ostavljen je vidljiv grednik te je nastavljeno istraživanje u bočnoj lađi. Nastavljena su i arheološka istraživanja oko crkve, započeta 1967. g., te građevinska sanacija crkve. Svi radovi su završeni 1991. g. Sredinom devedesetih se počelo uređivati pročelje (odlučeno je da će se sačuvati najvredniji elementi). U unutrašnjosti su restaurirane orgulje, pjevalište, drveni inventar, uvedene su instalacije grijanja, a zidovi su pripremljeni za retuš. Za retuš tada nisu bila odobrena sredstva pa se na taj zahvat trebalo čekati 14 godina. Prva faza radova (retuš oslika na svodu zajedno sa lunetama na završnim dijelovima svetišnih zidova) je započela krajem kolovoza i trajati će do kraja listopada 2012. g. U 2013. se predviđa nastavak retuša oslika na zidovima svetišta.

Konzervatorsko-restauratorski radovi, kolovoz 2012.

Prije retuša, oslici su oprášeni i očišćeni wishab spužvom. Retuš se izvodi vapnenom vodom i pigmentima u prahu. Nanosi se jednoličan namaz u istom tonu kao i original koji se „patinira“ smrvljenim pastelom. Retuširaju se samo zakiti izrađeni od strane restauratora, a original, tj. mjesta gdje je boja otpala s originalne žbuke se ne diraju. Tamo gdje je moguće se izvodi rekonstrukcija (najčešće na manjim lacunama), a na ostalim mjestima se ostavlja žbuka. Jedina rekonstrukcija bez povijesne dokumentacije biti će u slučaju prizora *Majestas Domini*, gdje na Kristu nedostaje vrat i glava. Prizor će se rekonstruirati na temelju sličnih prizora iz toga vremena u drugim crkvama, ali u drugoj tehnici (najvjerojatnije suhi pastel) tako da se razlikuje original od rekonstrukcije. U ovom slučaju, rekonstrukcija se izvodi kako bi se vratilo izvorno potencijalno jedinstvo između zapadnokršćanskog prizora *Majestas Domini* i njegovog bizantskog pandana – Pantokratora, koji je naslikan u nasuprotnoj svodnoj niši. Prikaz istočne i zapadne verzije Krista na prijestolju kako blagoslivlja u istoj crkvi je jedna od posebnosti ove crkve, a ujedno i rijetkost u ovom dijelu Europe.

Jedan od prizora na kojem su izvedeni radovi retuša je „Marija s Isusom“ u naručju u luneti na jugoistočnom prozoru. Prizor u obliku trokuta dužine hipotenuze 151 cm i visine okomice na središte hipotenuze 68,5cm u koji je upisan medaljon promjera 61,5cm je rekonstruiran gdje je to bilo moguće. Žbuka sa slikanim slojem natučena je prilikom stavljanja nove žbuke. Radi tih oštećenja, prizor je bio teško čitljiv, ali je ipak sačuvano dovoljno fragmenata za njegovu rekonstrukciju. Zajedno sa prizorom „Marija s Isusom“, retuširan je i sačuvani dio anđela s donje lijeve strane prizora. Za rekonstrukciju plave boje je korištena trsna crna (lozova crna, eng. *Wine black*) koja u dodiru s vapnenom vodom poplavi, zatim zlatni oker, *terra pozzuoli*, a kao bijela je korišteno čisto vapno. Uz to je još korištena zelena zemlja, te zelena umbra. Za patiniranje su korišteni mljeveno vapno i/ili mramorno brašno sa dodatkom pigmenta (najčešće oker), suhe pastele te brušenje retuša tj. namjerno oštećivanje skalpelom ili brusnim papirom.

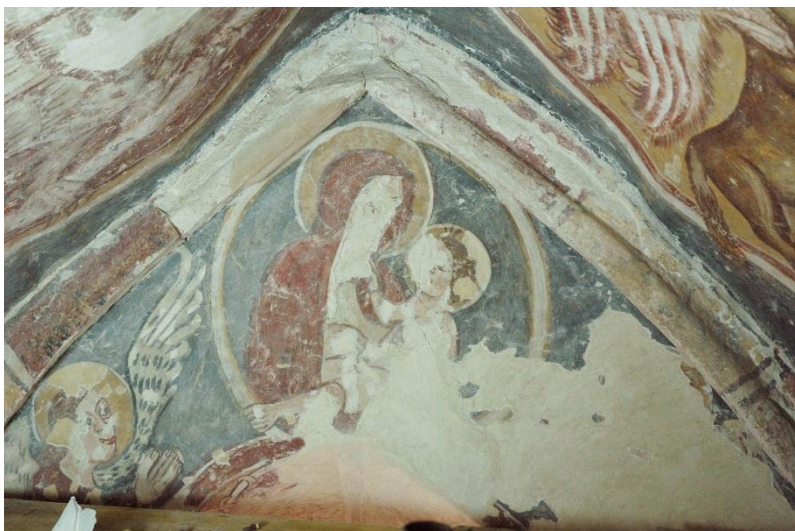

Slika 1. Luneta jugozapadnog zid u svetištu

Slika 2. Marija s Isusom u naručju prije retuša

Slika 3. Marija s Isusom u naručju u fazi retuša

Slika 4. Marija s Isusom u naručju u fazi retuša

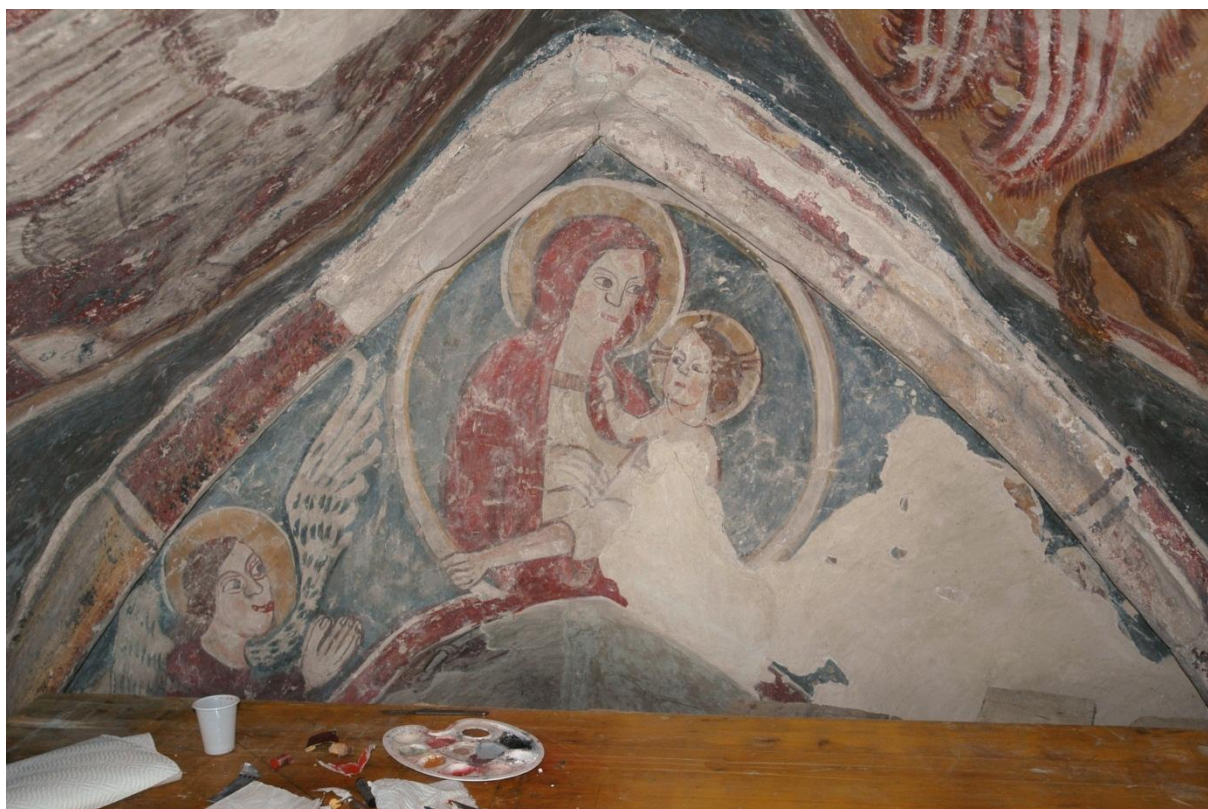

Slika 5. Marija s Isusom u naručju – rekonstrukcija lica (skica olovkom)

Slika 6 i 7. Marija s Isusom u naručju u fazi retuša, detalj

Slika 8. Marija s Isusom u naručju nakon retuša

Matija Deak IV. g. R-S, ALU ORKU